

บทบาทและหน้าที่ของดนตรีที่บ้านล้านนา

การบรรเลงดนตรีในล้านนาแบ่งออกตามลักษณะหน้าที่ ๓ ลักษณะใหญ่ ๆ คือ

๑. การบรรเลงดนตรีล้วน
๒. การบรรเลงดนตรีประกอบการฟ้อน
๓. การบรรเลงดนตรีประกอบการขับ

๑. การบรรเลงดนตรีล้วน

ในสมัยโบราณ การบรรเลงดนตรีล้วน ๆ จะเป็นการบรรเลงเครื่องดนตรีขึ้นเดียวในการไปแคว่สาวของชายหนุ่ม ซึ่งเพลงที่บรรเลงจะเป็นเพลงที่ไม่ยาวและซับซ้อน(โดยเฉลี่ยจะยาวประมาณ ๒๐ - ๒๔ ห้อง) โดยการบรรเลงจะบรรเลงกลับต้นจนกว่าจะต้องการหยุด การบรรเลงด้วยเครื่องดนตรีขึ้นเดียว ได้มีการพัฒนามาเป็นการบรรเลงด้วยเครื่องดนตรีที่มีจำนวนขึ้นมากขึ้นเริ่มจาก สะล้อ กับ ซึ่ง โดยภูมิปัญญาของชาวบ้านในการปรับระดับเสียงจนเข้าหากันและบรรเลงด้วยกันได้อย่างกลมกลืน การปรับระดับเสียงของเครื่องดนตรีพื้นเมืองโบราณนั้น มีวิธีการตั้งเสียง คือ ลูก ๓ และลูก ๔ กล่าวคือ ในสมัยโบราณยังไม่มีตัวโน้ตหรืออักษรใด ๆ แทนตัวโน้ต แต่จะฟังเสียงที่เกิดการใช้นิ้วที่กดสายของเครื่องดนตรีไม่ว่าจะเป็นสะล้อหรือซึ่งเป็นหลัก ลูก ๓ หมายถึง การตั้งเครื่องดนตรีที่มีสาย (ซึ่งมีสองสายคือ สายเอก และสายทุ้ม) โดยการใช้นิ้วที่ ๓ (นิ้วนาง) กดลงสายเอก เมื่อสีหรือดีดแล้วจะต้องมีเสียงเท่ากับสายทุ้มเปล่า (ซึ่งถ้ามีการดีดหรือสีไล่นิ้วจากสายเอกจะต้องเริ่มจากสายเปล่าถือเป็นเสียงที่ ๑ ดังนั้นขณะที่นิ้วที่ ๓ กดเสียงจะเป็นเสียงที่ ๔) สำหรับเสียงที่ ๑ จะเป็นเสียงอะไรขึ้นอยู่กับผู้เล่นจะใช้หูเป็นหลักกว่าจะมีเสียงระดับไหน จากนั้นก็ไล่ไปตามลำดับ ที่สำคัญเสียงลูก ๓ ก็คือ

เสียงที่ ๔ (นิ้ว ๓) ของสายเอกจะต้องเท่ากับเสียงที่ ๑ (สายเปล่า) ของสายทุ้ม สำหรับลูก ๔ ก็ใช้วิธีการตั้งเช่นเดียวกัน

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าเสียงที่ ๑ ของสายเอกหรือสายทุ้มนั้น ไม่มีหลักเกณฑ์ที่ชัดเจน เนื่องจากการเล่นดนตรีประเภทดีด, สี นั้นเล่นเดี่ยวมิได้เล่นร่วมกัน ต่อมาเมื่อการนำเครื่องดนตรีหลายชนิดมาเล่นร่วมกัน จึงเกิดหลักการขึ้นมาใหม่ โดยนักดนตรีที่มีความรู้เรื่องโน้ตสากลบ้าง คือทราบวาเสียงโดต่ำ โดสูง (แต่ไม่สามารถอ่านตัวโน้ตสากลในบรรทัด ๕ เส้นได้) เป็นเสียงอย่างไรแล้วเอาหลักการของเสียงตัวโน้ตมาใช้ในการเทียบเสียง กล่าวคือในเสียงลูก ๓ นั้นโน้ตตัวแรกของสายทุ้มจะเป็นเสียงโดต่ำ และเสียงที่ ๔ หรือนิ้วที่ ๓ (นิ้วนาง) ของสายเอกเมื่อกดแล้วดีดหรือสีจะมีเสียงเหมือนกับโน้ตตัวแรกของสายทุ้มคือโด แต่จะเป็นโดสูง ถ้าหากมีการไล่นิ้วเริ่มจากสายทุ้มเปล่าก็จะเป็น โด(ต่ำ) เร มี ฟา ซอล ลา ที โด(สูง) นั่นเอง สิ่งนี้ที่กล่าวมานี้หมายถึงการพัฒนาดนตรีพื้นเมืองที่มีมาโดยตลอด ปัจจุบันดนตรีพื้นเมืองบรรเลงร่วมกันเป็นวงประกอบด้วย เครื่องดนตรีหลักได้แก่ สะล้อ ซึ่ง (หลายขนาด) กลอง ฉาบ และสามารถรวมไปถึง ปี่ แน กลองแหว่ กลอง ตลตปด แม้กระทั่งเครื่องดนตรีตะวันตก โอกาสในการบรรเลงเครื่องดนตรีประเภทนี้ ได้กล่าวตั้งแต่ตอนต้นแล้วว่า เป็นการบรรเลงเพื่อไปแ้วสาว ปัจจุบันเมื่อพัฒนาเป็นวงโดยรวมเครื่องดนตรีหลายชิ้นเข้าด้วยกันแล้ว โอกาสในการบรรเลงจึงขยายวงกว้างขึ้น เช่นในงานเฉลิมฉลอง งานรื่นเริง และในโอกาสพิเศษ รวมไปถึงบรรเลงตามร้านอาหารพื้นเมือง แม้กระทั่งในงานศพ ซึ่งเริ่มมีผู้นำไปบรรเลงในงานศพด้วย เดิมใช้เฉพาะวงปี่าดบรรเลงในคืนสุดท้ายของการสวดพระอภิธรรมและตลอดวันสุดท้ายของงาน วงปี่าด หมายถึง วงดนตรีพื้นเมืองอีกชนิดหนึ่งที่ใช้บรรเลงในงานศพ หรือพิธีอื่น เข้าใจว่าพัฒนา

มาจากวงปีพาทย์ของภาคกลาง โดยเข้ามาในล้านนาสมัยพระราชยาเจ้าดารารัศมี ในวงเท่าที่ปรากฏในปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๔๐) ประกอบด้วย ระนาดเอก ระนาดทุ้ม ตะโพนมอญ ฉิ่งวง ระนาดเอก ระนาดทุ้มเหล็ก ปี่ ฉาบ ปี่จุม กลองปี่เป็ง ฉาบ รวมไปถึงจนถึงกลองชุดของวงดนตรีสดจริง ซึ่งจะสามารถหาดูได้ไม่ยากนัก นับว่าเป็นสิ่งที่ดีของล้านนาที่ดนตรีพื้นเมืองมิได้สูญหายไปเหมือนกับในบางแห่ง แต่กลับยังคงมีของโบราณให้เห็นและศึกษา พร้อมทั้งยังได้เห็นพัฒนาการของเครื่องดนตรีพื้นเมืองอีกด้วย

เพลงที่ใช้บรรเลงได้แก่

๑. ปราสาทไหว
 ๒. ล่องแม่ปิง
 ๓. ป่าวโก้วไบ
 ๔. ฤาษีหลงถ้ำ
 ๕. เงี้ยว
 ๖. สร้อยเวียงพิงค์
 ๗. พม่า
 ๘. อื้อ
 ๙. ปันผ้าย
 ๑๐. ล่องน่าน
 ๑๑. ซอคาด
- ฯลฯ

๒. การบรรเลงประกอบการฟ้อน

หมายถึงการบรรเลงดนตรีประกอบการฟ้อนพื้นเมืองต่าง ๆ ซึ่ง
มีเครื่องดนตรีหรือวงดนตรีหลายประเภทที่ใช้ในการบรรเลงประกอบการฟ้อน

ประเภทต่าง ๆ เช่น การฟ้อนที่เกี่ยวข้องกับทางวัด เช่น ครั้วทาน ปอยหลวง ฯลฯ มักจะเป็นดนตรีที่ใช้กลอง ฉาบ โหม่ง ส่วนดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการฟ้อนเพื่อความรื่นเริงในงานเฉลิมฉลองรื่นเริงอื่น ๆ มักจะใช้วงดนตรีพื้นเมืองอันมีตะล้อ ซึ่ง ซลู่ย กลองปั้งและฉาบประกอบ เช่น ฟ้อนเที ฟ้อนวี ฟ้อนสาวไหม สำหรับการฟ้อนผีจะใช้วงปาดประกอบอย่างไรก็ตามวงปาดก็ใช้ประกอบการฟ้อนมาามัยเชียงตาวด้วย

๓. การบรรเลงประกอบซอ

หมายถึงการบรรเลงดนตรีประกอบการขับร้อง ซึ่งการขับร้องนี้จะเป็นการขับร้องเพื่อเล่าเรื่องราวต่าง ๆ ทั้งที่เป็นวรรณกรรม ศีลธรรม และอื่น ๆ ซึ่งจะกล่าวละเอียดในเพลงพื้นบ้านล้านนา เครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบซอ ได้แก่ ปี่จุมทุกขนาดยกเว้นปี่แม่ บรรเลงร่วมกับซึง ซึ่งนิยมบรรเลงในจังหวัดเชียงใหม่ หรือตะล้อและซึง ซึ่งนิยมใช้บรรเลงในจังหวัดน่าน

เพลงพื้นบ้านล้านนา

เพลงพื้นบ้านล้านนาที่มีการขับร้องที่สำคัญมี ๓ ชนิดคือ

๑. จ้อย(ช้อย) คือการขับโดยนำเอาคำวหรือคร่าวซึ่งเป็นคำ
ประพันธ์ของล้านนามาขับ ซึ่งคำวนั้นจะมีหลายประเภทได้แก่

คำวก้อม	หมายถึงสุภาวชิตหรือโวหารที่กินใจสั้น ๆ
คำวเครือ	หมายถึงสำนวนโวหารการโต้ตอบของชายหนุ่ม - หญิงสาว
คำวไ้	หมายถึงจดหมายรัก โต้ตอบระหว่างชายหนุ่ม - หญิงสาว ซึ่งไม่นิยมนำมาจ้อย
คำวฮ่า	หมายถึงการพรรณนาเหตุการณ์ต่าง ๆ
คำวธรรม	หมายถึงคำประพันธ์ที่เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับ ธรรมหรือชาดก

เมื่อมีการนำคำวไปจ้อยในโอกาสต่าง ๆ นั้นทำนองในการจ้อย
หรือการขับประพันธ์นี้ก็มีแตกต่างกันออกไปตามลักษณะของคำวที่นำมาจ้อย
ซึ่งสามารถแบ่งทำนองของการจ้อย ได้เป็น ๔ ทำนองคือ^๖

๑. โกงเขี้ยวบง ซึ่งจะใช้ในการจ้อยที่ต้องการพรรณนาหรือบอกเล่า
เรื่องราวต่าง ๆ จึงมีลีลาของทำนองที่ทอดยาว อ่อนหวาน
๒. ม้าย่ำไฟ ใช้จ้อยกับคำวที่มีลักษณะตื่นเต้น รวดเร็ว กระชั้น
๓. มะนาวล่องของ (ของ หมายถึงแม่น้ำโขง) ใช้จ้อยกับคำวที่
สนุกสนาน ตลกขบขัน

^๖ มณี พยอมยงค์ ประวัติวรรณคดีล้านนาไทย

๔. นกจิ้งจอกน ใช้จ้อยกับคำวที่เป็นบทรัก โศก รำพัน
 คิดถึงความหลัง ทำนองจะเรื่องซ้ำ วังเวง ขวนให้ผู้ฟังสลด
 เจียบเหงา

อย่างไรก็ตามจ้อย เป็นการขับที่นิยมกันมากของบรรดาหนุ่ม
 ล้ามนานในการไปแหว่ตอนกลางคืน ซึ่งระหว่างทางที่เดินไปบ้านสาวก็มักจะจ้อย
 หรืออ้อกะโคง(กันโคง) และเล่นดนตรีไม่ว่าจะเป็น ตะลือ ซึ่ง หรือเป็ยะ คลอ
 ไปด้วย เมื่อไปถึงบ้านสาวแล้วมักจะพูดจาโต้ตอบกับสาวเป็นคำวเครือ หรือ
 จ้อยอื่น ๆ แล้วแต่อารมณ์จะพาไป

ตัวอย่างจ้อยคำวเครืออุ้วสาว

(จ้อย) สาวเหยสาว	หยังมาหลับเจ้า	บักลัว่แก่เตา	ไปกา
ปี่มาสอดเขา	ยอดสินเหา	ไป ๆ มา ๆ	หาไหนก็จว้าย
ออกมาหาจาย	เนอใหม่ตำด้าย	ออกมาหาจาย	เตอะน่อง
ปี่คนตุ๊กซจัน	ทารนร่ำร้อง	เซหาทุ่ป่อง	เตียมคิง
ไปขอคมาแล้ว	เนอแก้วตำสิงห์	เซหาทุ่ป่อง	ทุ่ซ็อนบ่ได้
มาถึงบ้านนาย	เจ้าใหม่แพรได้	สะหรีบัวโบ	กลิ่นกู
ปี่มาเติงนาย	เจ้ากายมะยู	หวังได้พู่จู้	กับนาย
ขอตัวนางน่อง	เจ้าฮ่างคิงผาย	มุตตุตัวจาย	จะไปหลบหน้า(ซ้ำ)

หญิง. เอ...มันมาเป็นไผตี้ไหนมาจ้อยเสียงกั๊ดเสียงเย็นเหมือนน้ำลวกไก่อยู่กัน
 นั้นหา

ชาย. สาวเหยสาว อ้ายคนบ่เลา ขอนั่งสักเก็ง อ้ายคนบ่เป็ง ขอนั่งสักผาก
 นั่งตำม หัวตัง หัวแป้นหักฟาก ก่หลังจะบ่เป็นหยังกำหา....?

หญิง. นั่งเตอะนั่งเตอะ จะไปนั่งตัดตัง ฟากจะไหลลง ตังจะไหลถี้ คนงาม
 คนดี นั่งไหนก็ได้เจ้า

- ชาย. บ่าวบ้านเหนือ มาแคว่บ้านใต้ เป็นจักจ้งมอกโตบู้ กั้วเป็นควายเลิง
มาเน็งชะตุ้. กั้วจับตีเก้าของอ้ายเป็นก้า....?
- หญิง. บ้านนี้มี...บมีปี่น้อย ปี่อ้ายนานหนาน อยู่มาตั้งวัน บมีกั้ว
ชาย. แล้วคืนวันนั้นลอ มันมาเป็นไผ เน็งชิตนั้งชื ปันมุสิจ้อมลงเสื่อ บอกว่า
ชะใจเมื่อ ถงเสื่อจะให้....
- หญิง. บมี.....วันนั้นก็ตั้งบมี วันนีแถมตั้งตาย ตั้งบมีป้อจายตีไหนมาแคว่
ก้าหัน คนงามเลิง มาแคว่เหี้ยวันนี้เต้าอันเจ้า
- ชาย. หันอ้ายบงามจะไปว่าหย้อกันนักเตื่อะ....อ้ายนี้มันแลนจะนางอ้าย เฝียบ
ไปแล้วเหมือนดังผีโคน แก้นตำกัมน กันแฉ้นขึ้นตั้ง ผ่อสองใบหูเหมือน
เห็ดกระด้าง ผ่อเอ็นคอเบียงซากยัง
- หญิง. ปุทโธ...ธรรมโม...สังโฆเหี้ยเตื่อะ อ้ายไปว่าอะหยงอย่างอันล้าเหลือ
ข้าเจ้าก็ข้ามาหันว่า ฮ่างเป็นก็แคว่ แคว่เป็นก็ไหว ยามอย่างเดียวไป
เหมือนลวงเล่นผ้า
- ชาย. ว่าหย้ออ้ายแถมแล้ว.....คนอย่างอ้ายนี้ ผ่อฮ่างก็เพื่อ ชีปุ้มก่อนหลาม
เซาะหาความงามวันคำบได้ วันคำบได้
- หญิง. เป็นอย่างใดจะบได้ งามเหลือนี้ตั้งบมีไหน งามเหลือนี้ไป เป็นป้อพระ
เจ้าเต้าอันก้า
- ชาย. ธรรมโมเหี้ยเตื่อะ เอาอ้ายไปเฝียบพระ ขอเลิกขอละ เป็นตีอ้ายหยาย
เหลือนี้ไป เป็นป้อปาชีบ้านก้า
- หญิง. ว่าแต่อ้ายเตื่อะ เป็นของไผไหน ตะคินป้อไป ปักดาใครแจ่ง
- ชาย. เอ...เป็นของไผไหน ป้อไซบอกข้า ตั้วจายนาใครอู้
- หญิง. ก็เป็นไผไหน ถ้าใจดีอู้ เสื่อสิจมปุเข้ม ๆ หันนาก้า
- ชาย. เสื่อสิจมปุเข้ม ๆ มันทองบมี ของน้องคนดี เก็บไว้เตื่อะเจ้า
- หญิง. จะไปเก็บของเป็นได้ยกกัน ของเป็นมีแล้ว แห้วเป็นมีสาย
บตีสะพายเต็งเก็งเข้าบ้าน เต็งเก็งเข้าบ้าน

- ชาย. อ้ายมันตึงบ่มีแต่ ๆ ลู๋ หมดละหมดลิ่งเหมือนบึงวิหาร สาวจีบปาน
แม่ข้างบ่ซ้องหมดซ้อยล้อยเหมือนอ้อยกลางปล้อง เกือบซ้อง ปลาย
บ่เค็ง เจ็อกบ่เบ็ง สายใยบ่ผ่านเหมือนผางกลาง บ่มีเต็งต่างอิ้งน้อง
- หญิง. มีแล้วบอกว่าบ่มีเน้อเจ้า คนงามอย่างอ้าย ว่าตีบ่ซ้อง บ่ล่องก้อสาม
ว่าตีบ่ตาม บ่สามก็ห้า บทว่าบ่มี มาตีต่างซ้า จักเจ็อได้กาบ่าวเค็ง
- ชาย. ไปมีตีไหนกันหั้น...คนอย่างอ้ายนี้ ล่อไหนก็วิต ติดไหนก็ว่าง เหมือน
ก้างเคมาป่าวเพย มีก้าเสียฮ้อง บ่มีไผเหย เหมือนนกบ่อเฮย ฮ้องหาภู่ถ้อง
- หญิง. ตึงบ่เจ็อ...แล้วตัวบ่คนนั้นล่อ มันเป็นไผเหย บ่ตีตัวตั้งาม ๆ แก้มกาง
สวย ๆ อย่างตางวอย ๆ วิตหย่องวิตแห่ง ไล่เก็อกสันสูง ปอปอง
กระแตง จะแตงกันสัก วันเหยก้า...?
- ชาย. ถ้ามันมีอย่างอันแต่ก็ตีกันน้อง ใครได้ปอสันติด ๆ ใครบิดปอสันด้อย ๆ
ถ้าเป็นบ่าห้อยจะเอาคว่แต่เมิน บ่หั้นไผล่อ มาเดินวิตหย่องวิตแห่ง
ของตัวบ่มีจะเอา ไหนมาแตง.....
- หญิง. เปอเลอะเปอเตออะนัยง กลัวเป็นบ่เอาบ่ตายก้า...?
- ชาย. เอาก้าเป็นอย่างใดจะบ่เอา กลัวว่าตัวน้องนั้นเป็นมีแล้วเต้าอันละ
กลัวเป็นแมวลี้ตึงบ่แอมเถา อ้ายคนบ่เลา กลัวเป็นจุล่น
- หญิง. บ่มีแต่ ๆ นาเจ้า กันว่ามีแล้ว จะเอายองบนเต็น จะเอาขันเงินมาต้อน
บ่หื้อหาบหื้อกอน ถ้าไผมาถามซอน ตึงจะบอกเป็นว่า แมวลี้ ๆ
- ชาย. กันว่าน้องนี้ บ่มีไผซาง ใครนำวไม้ซาง ติดป้ายไม้ห้า เหมือนปาก
ว่าแต่จะชนเสื่อผ้าปีกมาตำบ้านอื่น้อง
- หญิง. กลัวอ้ายว่าบ่ตาย หมายถึงน้องจันเคมา กลัวจุน้องมา บ่เอาน้อง
แต่เต้า อันละ
- ชาย. เอาแต่ก้า....ถ้าปากว่าแต่ลวดแน่นแมวใจ บ่าม่วงลูกใน ลวดแมวหน่วย
แมว
- ขวันหญิง. กลัวปากว่าแต่ น้ำใจหล่อแหลล เจ้าสี่ดอกแก กู้แต่แก้มเล่น
กู้แต่แก้มเล่น

- ชาย. บ่ได้รู้เล่น กำปากว่าแต่ ตึงแน่นเหมือนใจ กำปากว่าโต ใจในก็ว่าอัน
หญิง. กลั้วผักบ่สมช้า กลั้วหญ้าบ่สมสวน บ่สมเป็งกวร คู่เคียงกับเจ้า กลั้ว
มอก จักเป็นเมียพรางห่อข้าว เมื่อจุกเขายังพัก
- ชาย. เป็นเปอะยังลง เป็นปงยังลัด เพราะกำฮักกำมา นายงามเหมือนเขียน
จึงเวียนมาเฝ้า เพราะใครปึงมาฮักน้อง
- หญิง. กลั้วมาละน้อง นอนกินน้ำคำ บ่ฮู้วันมา กำหนดถี่แจ้ น้องจักหิวหน
บ่ฮู้ เหือดแห้งให้กาถู่แบ่งฮ่วมซ้อน สวามีกู ก็หวังสุขฮ้อยน กลั้วจักละซ่านนี้
ไป
- ชาย. กันว่าฮักแล้ว ตึงบ่หนถอย เฝียบเหมือนดอย ตั้งโหนมันหัน ตั้งโหน
มันหัน
- หญิง. ฮู้ไปน้กแต่ กลั้วมันจางเกลื่อ กำคำวกำเคลื่อ น้องฮู้บ่ได้ หากผาง
มันโถม สีสายขอบไล่ก้อยปึกมาใจแถมเน้อ

ชาย. (จ้อยลา)

ขอลาก่อนเตอะ	แม่ดวงจุ่มปี	หลับตีฝันตี	คืนฮุ่งจันแจ้
วันหน้าวันตา	จะมาฮู้แฉ้ง	เอาจันโถมไฟ	วอดมุด
ปดิดก็จันทร์	บ่กานก็ปุด	ขอน้องอยู่ถ้ำ	ดากอย
ควายหล่อจันให้ม	ตึงบ่หนถอย	เอาฟ้าดินดอย	ลักซีตีฮ้าง
จะขอฮักนาย	บ่มายพรากข้าง	เฝียบเหมือนเดือนดาว	อยู่ฟ้า
จะฮักเมืมนาน	จันแกจุ่มงว้า	บ่ละพรากหน้า	หนีไป
ขอหื้อน้องฮัก	เจ้าแ่วนเงาไล	จุ่มมีใจกัจย	อายุเตียงหมั้น
เบียดโรกา	อย่ามาลอดตัน	ถึงตัวญิงเลา	น้องไ้
ขึ้นรกลงเฮือ	ขึ้นเหนือเขตค่าย	ต้องผ่ายลงใต้	เดียวเดิน
มีคนหมฮัก	กล่าวลักเสริญ	จุ่มหื้อจำเวิญ	สุขขังเนอเจ้า

๒. **ฮ้ำ (ร้ำ)** ฮ้ำหมายถึงการบรรยายหรือพรรณนา ดังนั้นการฮ้ำจึงเป็นการขับของชาวล้านนาที่ต้องการพรรณนาซึ่งมีลีลาในการขับที่เรียบง่าย ซึ่งมักจะขับในโอกาสที่มีพิธีกรรมต่าง ๆ

๓. **ขอ ทรงศักดิ์** ปรากฏว่าพัฒนาคุณ ให้คำจำกัดความว่า ขอคือการขับร้องเพลงปฏิพากย์ โดยมีชายและหญิงขับร้องพร้อมกับดนตรีบรรเลงประกอบขอ ในทางภาษา ขอคือ กระบวนศิลปวรรณกรรมพื้นเมืองขนานแท้และดั้งเดิมของชาวล้านนา ในบริบทของสังคม ขอมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับประเพณีและพิธีกรรม ที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาแต่โบราณจนถึงปัจจุบัน เครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลงกับขอในสมัยโบราณได้แก่ ปี่จุมปัจจุบันมีการพัฒนาเป็นปี่จุมผสมกับซึง และสะล้อ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประมาณ ๑๐ ปีมานี้มีการขอโดยมีเครื่องดนตรีพื้นบ้าน และดนตรีตะวันตกบรรเลงด้วยกัน ได้แก่ ซึง ปี่กลองชุด กีตาร์ คีบอร์ด เรียกว่า ขอสดริง จังหวะที่เคยนุ่มนวลแซมซ้อย ก็มีความรวดเร็วและครึกครื้น ขอมีหลายประเภทด้วยกันพอจะแบ่งออกเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ดังนี้

๑. ขอตำนาน	๒. ขอศีลธรรม
๓. ขอวรรณกรรม	๔. ขอบันเทิง
๕. ขอโต้ตอบ	๖. ขอปกิณกะทั่วไป

ขอตำนาน คือการขอที่มีบทขอเกี่ยวกับตำนานพื้นบ้านต่าง ๆ หรือเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ หรือพรรณนาถึงทิวทัศน์บ้านเมืองอันสวยงาม

ขอศีลธรรม คือการขอที่เกี่ยวข้องกับคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า หรือได้แก่ขอศีล & ขอพรหมวิหาร เป็นต้น

ขอวรรณกรรม คือการขอที่ใช้เนื้อหาของวรรณกรรมพื้นเมืองมาขอ ส่วนใหญ่จะเป็นตำนานเรื่องราวนิยายรัก สุภาสิต และวรรณกรรมของ ปราชญ์โบราณ เช่น ดาววิไลหน้อย เจ้าสุวัตนางบัวคำ หงษหิน พระลอ เป็นต้น

ขอบันเทิง คือการขอที่มีจังหวะผสมปนเป่า่งทำนองตลกขบขัน และ มักจะมีการแสดงประกอบการขอเพื่อให้เกิดความบันเทิงสนุกสนาน ซึ่งขอ ประเภทนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ขอเก็บนก ซึ่งมักจะขอเรื่องนายอ้าย ชูชก-หลงเมีย หมอยาตำย แม้ว่าขอดังกล่าวจะเน้นที่ความบันเทิง ตลก สองแง่-สองง่าม แต่ก็แฝงด้วยปรัชญา และการสั่งสอนอบรมโดยที่ผู้ชมอาจจะไม่ทันได้สังเกต เช่น ขอนายอ้าย แฝงไว้ทั้งเรื่องของการรักษาต้นไม้ในป่า หรือ เนื้อหาในขอสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตความเป็นอยู่

ขอโต้ตอบ เป็นการขอโต้ตอบกันระหว่างช่างขอชายและช่างขอหญิง ซึ่งมักจะเป็นการขอที่ต้องโต้ตอบกันทันที และเข้ากับสถานการณ์ของสังคมใน ขณะนั้น ช่างขอจะต้องมีความว่องไว มีปฏิภาณที่ดี มีสำนวนคมคาย และมี สมาธิ บางครั้งจะตลกขบขัน และสองแง่สองง่าม หรือเป็นการทายปริศนา-ธรรม

ขอปกิณกะ คือการขอในโอกาสสำคัญต่าง ๆ ที่มีใช่เป็นการขอในงาน ปอย แต่งงาน หรือขึ้นบ้านใหม่ กล่าวคือ คำขอที่ใช้ขอจะมีการตั้งขึ้นเพื่อ โอกาสเฉพาะนั้น ๆ เช่น ขอสมโภชเมืองเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี ขอรณรงค์ต่อต้าน โรคเอดส์ เป็นต้น

เครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบขอ ได้แก่

๑. ปี่จุม เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าปี่ขอ เป็นเครื่องเป่ามีลิ้น จุม หมายถึง ชูด ดังนั้นปี่จุมจึงหมายถึง ปี่เป็นชูดซึ่งประกอบด้วยปี่ ๔ ขนาด ที่ทำมาจากไม้รวกหรือไม้เหี้ยท่อนเดียวกันโดยมี ตั้งแต่ขนาดใหญ่มีเสียงทุ้ม จนถึงขนาดเล็กที่มีเสียงแหลมคือปี่แม่หรือปี่เก้า ปี่กลาง ปี่ก้อย ปี่ตัดหรือปี่เล็ก คือ ไม้ที่ทำปี่จุมนี้จะมีเส้นผ่าศูนย์กลางของโคนไม้ ประมาณ ๑ ถึง นิ้ว ซึ่งส่วนที่จะใช้ทำปี่แม่ ปี่กลาง ปี่ก้อย ตามลำดับ ส่วนปี่ตัดจะใช้ส่วนปลายของไม้ ปี่แต่ละเล่มจะมีรูเปลี่ยนระดับเสียง ๗ รู มีลิ้นทำจากตองแซ หรือทองสมฤทธิ์เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าหรือทำจากทองเหลือง ทำเป็นรูปตัว V การบรรเลงปี่ประเภทนี้จะต้องบรรเลงร่วมกันทั้ง ๔ ขนาด

๑. ปี่แม่ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ปี่เก้า มีขนาดความยาวระหว่าง $2\frac{1}{2}$ ถึง ๓ ฟุต หรือขนาดยาว ๓ ปล้องไม้รวก มี ๖ รู แต่เวลาเป่าจะใช้ ๕ รู อีกรูหนึ่งใช้สำหรับไซเสียง(เปิดเสียง)

๒. ปี่กลาง มีขนาดสั้นกว่าปี่แม่และมีหรือขนาด $2\frac{1}{2}$ ปล้องไม้รวก และเสียงสูงกว่า

๓. ปี่ก้อย มีขนาดสั้นกว่าปี่กลางหรือขนาด ๓ ปล้องไม้รวก และเสียงสูงกว่า

๔. ปี่ตัดหรือปี่น้อย มีขนาดสั้นที่สุดประมาณ ๑ ถึง $1\frac{1}{2}$ ฟุต หรือขนาด $1\frac{1}{2}$ ปล้องไม้รวก อย่างไรก็ตามความยาวและขนาดของปี่ในแต่ละชูดหรือแต่ละจุม จะผันแปรหรือขึ้นอยู่กับเสียงของผู้ร้องแต่จะต้องมีเสียงเท่ากันทั้งจุม แต่ต่างจุมกันเสียงอาจจะไม่เท่ากันได้

วิธีการเป่าปี่จุม

อวยลม

ผู้เป่าจะต้องอมปี่ส่วนที่มีลิ้นเข้าไปไว้ในกระพุ้งแก้มด้านซ้ายหรือขวาแล้วแต่ถนัดส่วนใหญ่จะเป็นด้านซ้าย ให้ปลายปี่ชี้ไปด้านตรงข้ามกับหัวปี่ แล้วจึงเป่า ซึ่งการเป่าจะต้องใช้วิธีการระบายลมคือการหายใจขณะที่เป่า ซึ่งลมหายใจออกจะต้องไม่ขาดตอน ซึ่งเรียกว่าการ "อวยลม"

ถอดปี่

หมายถึง การที่ผู้เป่าใช้นิ้วปิดรูปี่โดยไม่คำนึงว่าจะเป็นส่วนใดของนิ้ว แต่จะต้องปิดรูให้สนิท เพื่อให้เกิดเสียงได้ชัดเจนซึ่งการจับปี่และปิดรูปี่แบบนี้ทำให้อูเหมือนถอดปี่ไว้

การจับปี่

ปี่แม่ ใช้นิ้วข้างละ ๓ นิ้ว คือนิ้วชี้ นิ้วกลางและนิ้วนางปิด ๖ รู อีก ๑ รู สำหรับให้เสียงออกเรียกว่า รูไขเสียง ปี่กลาง ปี่ก้อย และปี่ตัดจะใช้นิ้วทั้งหมด ๗ นิ้ว คือมือขวา ๓ นิ้ว ซ้าย ๔ นิ้ว

การผสมวงปี่จุม

ปี่จุมทั้ง ๔ เล่ม จะมีวิธีการดำเนินทำนองเพลงที่ต่างกันดังนี้

ปี่แม่ เป็นปี่ที่มีเสียงทุ้ม

ปี่กลาง ทำหน้าที่เป็นตัวสอดแทรกให้เสียงทุ้ม

ปีก้อย เป็นปีที่ดำเนินทำนองเพลง ขึ้น - ลง
เพลงจะมีความวิจิตรพิศดารในการ
ดำเนินทำนองเป็นปีที่มีความสำคัญที่
สุดในจุม

ปีตัดหรือปีน้อย
ทำหน้าที่เป็นตัวแทรกในเสียงแหลม
ขนาดเล็กและสั้น

๒. ซึ่ง ส่วนใหญ่จะใช้ซึ่งขนาดกลาง หรือ ซึ่งขนาดใหญ่ ผสม
กับปีจุมเป็นการพัฒนาเครื่องดนตรีในระยะที่ ๒ หรือชอบะก่าง กล่าวคือ ใน
สมัยโบราณนั้น ชอบะก่า ใช้เฉพาะปีจุมเท่านั้น สำหรับชอบะก่างจะนำซึ่งเข้า
มาบรรเลงร่วมกับปี โดยคณะชอบบางคณะจะไม่ใช้ปีแม่หรือปีเก้า เนื่องจากมี
ขนาดยาวพหกพาลำบากจึงใช้ซึ่งแทน นอกจากนี้ยังทำให้มีเสียงดนตรีเพิ่มขึ้นอีก
ด้วย และเป็นที่ยอมรับกันเรื่อยมา สำหรับชอในจังหวัดน่านนั้นจะไม่ใช้ปีจุม
ประกอบการบรรเลง จะมีเพียงซึ่งซึ่งเรียกว่าพิน และตะลือเท่านั้น

๓. ตะลือ ดังได้กล่าวมาแล้วว่า ชอในจังหวัดน่านนิยมใช้ตะ
ลือกับซึ่งหรือพิน บรรเลงประกอบชอไม่ใช้ปีจุม แต่ในเชียงใหม่ เชียงราย ลำ
พูน ลำปาง ใช้เฉพาะปีจุมกับซึ่ง

๔. คีบอร์ดและกลองชุด นับว่าเป็นการพัฒนาไปอีกขั้นตอน
หนึ่งของการบรรเลงดนตรีกับชอ ในระยะ ๑๐ กว่าปีมานี้ที่นำเอาเครื่องดนตรี
ตะวันตกเข้ามาบรรเลงร่วมด้วย ซึ่งเรียกว่าชอสมัย (สมัยใหม่) หรือชอสดริง
ทำให้การบรรเลงเพลงมีความรวดเร็ว และเสียงดังขึ้น เพลงที่บรรเลงก็นำเอา
เพลงลูกทุ่งเข้ามาบรรเลงด้วย

เพลงหรือทำนองที่ใช้บรรเลงประกอบขอ

๑. เชียงใหม่การขอแต่ละครั้งจะมีทำนอง หรือระบำหลายทำนอง ดำเนินไปตามลำดับ ในจังหวัดเชียงใหม่ ทำนองที่ใช้บรรเลงทำนองแรกคือ เชียงใหม่ ช่างขอมักจะพูดว่า ตั้งเชียงใหม่ หมายถึงตั้งต้นเพลงด้วยเพลงหรือ ทำนองเชียงใหม่ แล้วต่อด้วยทำนองอื่น จนเป็นที่ติดปาก และเข้าใจว่าเป็น ทำนองตั้งเชียงใหม่

๒. จะป๋

๓. ละม้าย

๔. เจี้ยว (ไทยใหญ่)

๕. พม่า

๖. อ้อ

๗. เชียงแสน (กำหลง) ทำนองนี้ในจังหวัดเชียงรายจะใช้เป็นทำนอง เริ่มแรกแล้วตามด้วยทำนองอื่น ๆ

๘. บันฝ้าย

๙. ยี่น

๑๐. ล่องน่าน (พระลอ) ทำนองนี้ในจังหวัดน่านจะใช้เป็นทำนองเริ่มแรกแล้วจำตามด้วยทำนองอื่น ๆ

๑๑. เสเลเมา

อย่างไรก็ตามทั้ง ๑๑ ทำนองเพลงที่กล่าวมานี้ ในการบรรเลง จะบรรเลงคู่ไปกับการขอโดยเน้นจะเน้นแต่ทำนอง (melody) ไม่เน้นจังหวะ (rhythm) อันเป็นลักษณะเฉพาะอย่างหนึ่งของดนตรีล้านนา ซึ่งจะเห็นได้ว่า เครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลงไม่มีเครื่องประกอบจังหวะ เช่น กรับ หรือ ฉิ่งเลย เพิ่งจะมีอาบเข้ามาช่วยภายหลังในวงสะล้อ ซึง แต่ไม่ใช้ในขอ

โอกาสในการขอ

๑. ขอในพิธีกรรม ได้แก่ ขอเชิญเทวดา ขอปิดเคราะห์
เรียกขวัญบวช ปอยข้าวสังข์ (อุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย)
๒. ขอในงานประเพณี เช่น ลอยกระทง(เดือนยี่เป็ง) ปีใหม่
(สงกรานต์) ขึ้นบ้านใหม่ แต่งงาน สำหรับขอหน้าศพ
เพิ่งเริ่มในปี พ.ศ. ๒๕๓๙ นี้เอง
๓. ขอในงานรื่นเริง มหรสพ ขออวยพร ปอยหลวง(ฉลองการ
สร้างถาวรวัตถุในวัด เช่น โบสถ์ เจดีย์ ฯลฯ)

ขั้นตอนหรือกระบวนการในการขอ โดยทั่วไปของการขอใน
จังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน จะเริ่มตั้งแต่ตอนเช้าหากงานมีในเวลากลางวัน แต่ถ้า
หากงานมีในเวลากลางคืนก็จะเริ่มแต่แต่หัวค่ำเป็นต้นไป เริ่มด้วยการเซ็งปีคือ
การไหม้โรงทดลองเสียงปีก่อนแล้วจึงขอทำนองเชียงใหม่ หรือตั้งเชียงใหม่
ต่อด้วยทำนอง จะปู้ ละม้าย พม่า (สำหรับสุมาคร้วทาน) แล้วปลง คือทำ
การไหว้ครูขอหรือยกขันครูซึ่งจะต้องทำก่อนเที่ยงวันถ้างานนั้นมีตอนกลางวัน
แต่ถ้างานที่ไปขอมีตอนกลางคืนจะทำการปลงในตอนใดก็ได้ การยกขันครูใน
ขณะที่มีการขอนั้น ข้างขอชายและหญิงจะต้องมีขันครูคนละใบ ขันในที่นี้
หมายถึงพาน ซึ่งภายในขันจะประกอบด้วย สวยตอก ๘ สวย (กรวยใส่ดอกไม้
รูปเทียน) สวยพลุ ๘ สวย ผ้าขาว ผ้าแดง หมอน สาค(เสื่อ) เงิน ๑๖
บาท เหล้า ๑ ขวด เรียกว่า ขันครู ๘ หลังจากทีปลงเสร็จก่อนขอต่อไปจะ
ต้องตัดกันสวย (กรวย) ออกทุกสวยเพื่อให้ขอได้คล่องไม่ติดขัด จากนั้นจึงขอ
เชิญชวนแขกที่มาในงานรับประทานอาหารกลางวัน ซึ่งจะใช้ทำนองตั้งเชียงใหม่
หรือละม้าย หลังจากรับประทานอาหารกลางวันเสร็จถ้าเป็นงานบวช ก็จะขอ

ธานีสงฆ์ของการบวชหรือขอศีลธรรม ถ้าเป็นขึ้นบ้านใหม่ก็จะเป็นการขอ ถามตอบเกี่ยวกับเรื่องบ้านและมงคลต่าง ๆ เช่น ที่ทุกคนมางานนี้คืองานอะไร ศิริมงคลคืออะไร เสาบ้านที่สำคัญมีกี่ต้น ๒ ต้นคือเสามงคลและเสานางพญาหมายถึงอะไร เป็นต้น ซึ่งส่วนใหญ่จะใช้ทำนองเชียงใหม่ จากนั้นจึงเป็นขอโต้ตอบแบบสนุกสนาน คือขอเกี่ยวซึ่งจะใช้ทำนองเชียงใหม่ ละม้ายเสเลนมา การขอเกี่ยวนี้ผู้ฟังจะนิยมมากเนื่องจากมีการใช้ภาษาที่เป็นสองแง่สามง่าม จากนั้นจึงเป็นขอเก็บนกและอ้อลาในตอนท้าย สำหรับในจังหวัดน่านมักจะเริ่มด้วยทำนองล่องน่าน(พระลอ) ต่อมาได้มีการนำเอาทำนองเงี้ยวและพม่าเข้าไปด้วย ในจังหวัดเชียงใหม่มักจะเริ่มด้วยทำนองเชียงแสน(กำหลง) และตามด้วยทำนองปิ่นผ้าย เงี้ยว พม่า และอื่น ๆ แล้วแต่จะนำมา

การสืบทอดช่างขอ

ช่างขอทุกคนจะต้องมีครูบางคนมีถึง ๒ หรือ ๓ ครูในที่นี้หมายถึงผู้สอนหรือถ่ายทอดวิธีการขอซึ่งเป็นมนุษย์นอกจากนั้นยังมีครูผู้ล่วงลับไปแล้ว และบรมครูของศิลปินทั้งหลายคือ ปี่สะหนุ (หมายถึงพระพิฆเนศร์) ผู้เขียนเข้าใจว่าน่าจะเข้ามาภายหลัง คือประมาณในสมัยรัชกาลที่ ๕)

การสืบทอดช่างขอนั้นมีการกระทำมานานโดยวิธีการแบบพื้นบ้าน ไม่มีการสอนในโรงเรียนหากแต่จะเป็นการที่ผู้ใดก็ตามที่มีความชอบและอยากจะเป็นช่างขอจะต้องไปขอเป็นลูกศิษย์ของครูคนใดก็ได้ที่ตนเองชอบ หรือเห็นว่าช่างเก่ง โดยผู้ที่จะไปหัดเป็นช่างขอนั้นมักจะไปเรียนตั้งแต่เด็ก ๆ หรือสาวรุ่น หนุ่มน้อย ในสมัยโบราณต้องไปกินนอนที่บ้านครูช่วยเหลือครูทำงานบ้านด้วย เมื่อครูรับเป็นลูกศิษย์แล้วจะต้องมีการขึ้นครู (ไหว้ครู) การขึ้นครูของลูกศิษย์จะต้องเตรียมขันครูดังนี้

๑. หมาก	๑ หมื่น
๒. ส่วยพลู	(กรวยใบตองใส่ใบพลู) ๑๖ ส่วย
๓. ส่วยดอก	๑๖ ส่วย
๔. ผ้าขาว	๑ วา
๕. ผ้าแดง	๑ วา
๖. เหล้า	๑ ขวด
๗. เลื่อ	๑ มื่น
๘. หมอน	๑ ใบ
๙. เงิน	๓๒ บาท

ครูจะรับชั้นลูกศิษย์แล้วมอบศิษย์ให้กับครูปีละหน่ออีกทอดหนึ่ง จากนั้นจึงเอาชั้นครูทั้งหมดมัดแขวนไว้หน้าห้องครู จนกว่าลูกศิษย์จะฝึกหัดจนชำนาญ สามารถขอเองได้ดีแล้วจึงปลงชั้นครู โดยปลดชั้นครูที่แขวนไว้หน้าห้องครูของตนเอง

บทไหว้ครู^๑

บทที่ ๑

โอมปึก

โอมปึก ๆ กูจักปกพ่อครูกูรุก กัยังรู้ตื่น พ่อครูกูไปตั้งอื่นกัยังรู้มา พ่อครูกูไปเมืองตักกะศิลา ตั้งสี่ ย้อมาจั้นหน้าเจยดำ ขอมมาเข้ากลางหัวแห่งข้าวันนี้ ตวยเตอะ (บทไหว้ครูโอมปึกนี้ ข่างขอหัดใหม่ จะตั้งว่าก่อนหัดขอทุกครั้ง)

^๑ นายจันทร์ วิโรจน์ (ข้างขอ) ๒๓๓ หมู่ ๗ บ้านทรายทอง ต. บ้านเรื่อน อ. ป่าซาง จังหวัดลำพูน

บทไหว้ครูของพ่อครูดวงจันทร์ (ชื่อเรียกของช่างขอ) มีทั้งหมด ๕ บท ที่กล่าวมาข้างต้นเป็นบทที่ ๑ ส่วนบทที่ ๒ - ๕ นั้น ใช้เฉพาะตอนขึ้นครูเท่านั้น

บทที่ ๒

กัถสะตั้งต้น ขอเกิดเก้าสิ้นเสียงเย็นหวาน อมตะละยอดเจียง
กาน งอเกิดป้ายลิน หว่างเขี้ยว ไซ้ประตุ้เสียงแม่หล้าดังสะหลาบ ก้องจุมปู
ไผ่จักขาบได้เสียงเย็นดี เหมือนน้ำประด้ามะเออย ขอมาจูง้อยกำ ขอเป็นช่าง
แก้วโยทาปีตะหนุ้นขอมานั่งตั้งขวา ปิจะสะละนาขอมานั่งสองหน้า ปิจะผ้าว
แกลัวกล้าขอมานั่งปางข้างตั้งซ้าย ขอใส่สองแจ้จุกุ้ย พระพุทธานั้น ขอมานั่ง
ตั้งหลัง ขอเป็นกำแปงเหล็ก ๔ ด้าน ขอเป็นกำแปงเหล็กวางข้ามปิ่นโลกตั้ง
มวล ตั้งครุฑ นาค น้ำ และเคนอโอสวน ขอมากำจูงายเป็นดีขอเล่นพระ
นารายณ์ ต่องเดินมาถ้าเอาใจกเอาใจนางนาค น้องเจ้ายอดบัวไซ้ เตียงแต่
นอนายิ่งเจ้า อังเจิญแม่เจ้าจืดอกเขี้ยวรักษาซ้ายยามเมื่อขอมาก่อนแหวนาย
เฮย

บทที่ ๓

ป้อมเปี่ยมเฮย ขอมานหากำขอใส่ ถ้าสามลื้อมานจนควาย
เจิญเจ้านายปาย ขอเจิญเจาตะเบาขอเจิญเจ้าอารักษ์คงคำขอเสียงจายย่า
เหมือนหมอคืด ไก่ต้มกันจายขอตีไหน ขอหื้อเรียกหื้อร้องปิ่นตัวแห่งจายอย่า
ได้ลิดได้บาง ขอบิดบัวบานอยู่หน้าคร้าว เหมือนต่องกล้วยปากให้บ เขี้ยวแม่
ห่างตำ เขี้ยวจี้ป้ายมือสองเล่นสองจู้รักอยู่ตีกำงปอย แม่สีด้ามอยผิวนกตู้เป็นจู้
ปีแควนก่อนแห่นายเฮย

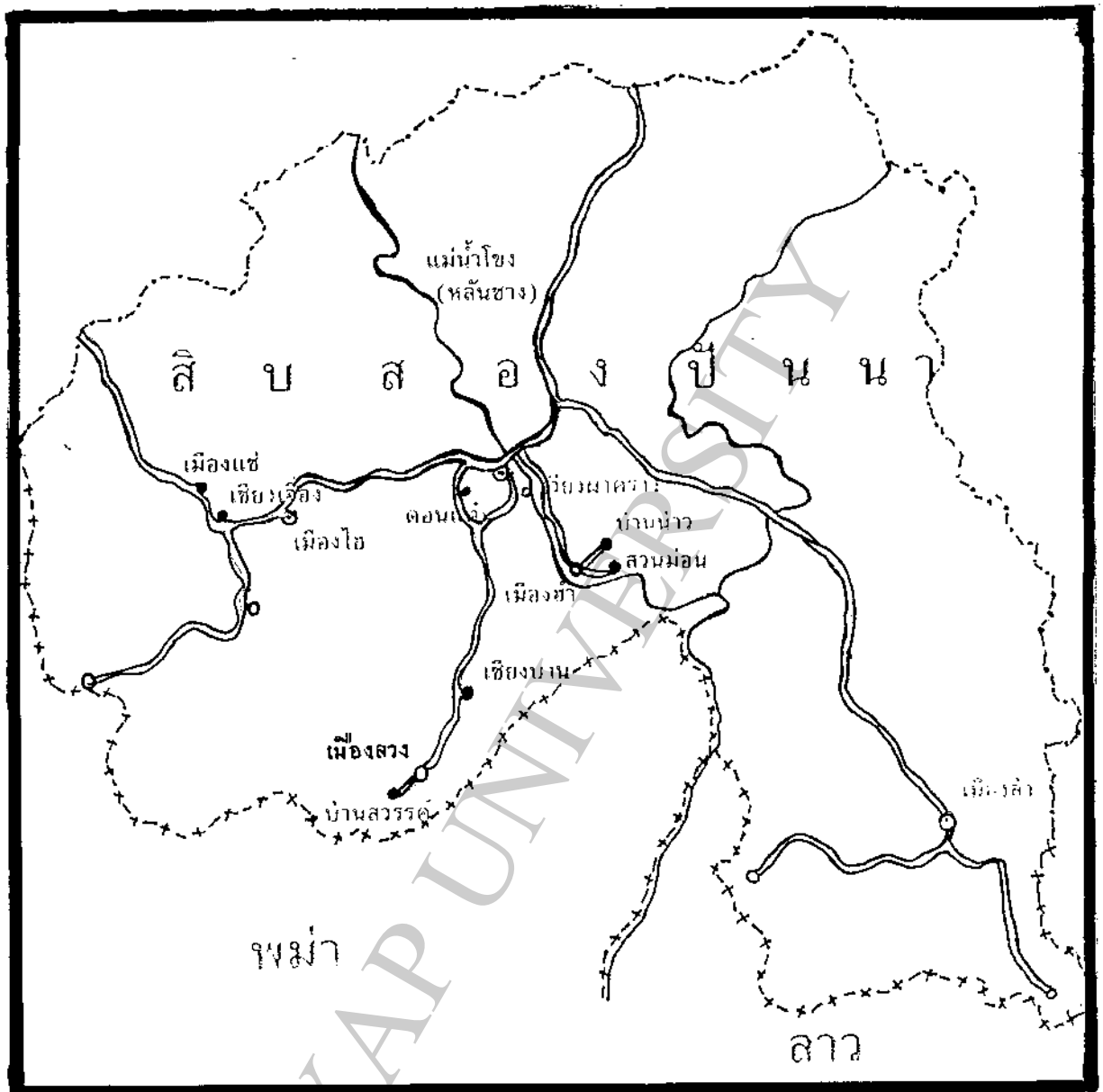
บทที่ ๔ (ปายเหล่าโยงขัน)

โอมไฟฟ้าโวลฎีกใหม่หอดผี โอมไฟฟ้านรกขอโวลฎีกขึ้นใหม่ผีตั้ง
หลาย อันอยู่ใกล้และอยู่ไกล ขอگانก้านปายบึงเป โอมสิงหนิสิงห์เห็จพระจินา

ตัวกล่าวกุ๊กโอมจมนุกายฟ้า ขอพระเหียงคว่าไป - มา ข้าเรียนมาแล้วแต่เทศ
ต้องโลก้าตีจมนุขาวห้อง ข้าปิดปาวร้องหือถือดาบแก้วฟันเอา ข้าเรียนมาแล้ว
แต่เทศต้องภูเขา เมฆะเฮย ธงทองก้อนพระภิดาเป็นเมื่อนบ้อง มียักษคะอย่า
อาลัยหนีไปไกล้อยามาไกล้เขตลัวะด่านจมนุตั้งผิครุเป็นนั่นจ่ม

บทที่ ๕ (อ้อผญา)

ยันตุ ๗ ข้าไหวยอดแก้วและเจตีย์ตั้งเจ้าอิตถิผู้ปัญญาดีอันอยู่
เมืองฟ้า ขอเจิญเจ้าชีม้าหลังลงมาจิง ๗ วอนคิงเข้าอันตั้งดำแดงกำซ้าย
ขอเจิญหลังลงมากำขวาขอเจิญหลังลงมาตั้งอ้ออาละหรรต่า ผู้ถือเครื่องห้า ข้า
ออกปากเว้า ขอหือมีผญาไว ยิ่งกว่าน้ำบ่อแก้ว ไหลออกเนื่องนอง ปัญญา
ฟองฤทธิ์ลवादขอเจิญเจ้ามาตฟ้ากับแผ่นธรณี ขอเจ้าอิตถิผู้ปัญญาดี อันอยู่
เพ็องฟ้า ขอเจิญเจ้าชีม้าหลังลงมาสัพพันหาแก้วมั้น ข้าได้แล้วอย่าลืมดูเนอ
เออนางรักอมสวาหุบติด อมเสน่ห์ มหาเสน่ห์ เสน่ห์กิด เสน่ห์เกี่ยว เสน่ห์กำ
ปาก เสน่ห์กำจ่า เสน่ห์กำมะลจ่าจปริโสกำมะลันยา อิตถิมายาสวาหุบ

๓. แผนที่สิบสองปันนา

-

อำเภอ
-

ที่ศึกษาภาคสนาม
-

ถนน
-

แม่น้ำ

ที่มา : Tourist Map of Xishuangbanna

สิบสองปันนา (Xishuangbanna)

สภาพทางภูมิศาสตร์

สิบสองปันนาเป็นจังหวัดหนึ่ง ซึ่งอยู่ทางตอนใต้ของมณฑลยูนนาน ประเทศจีน ตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำล้านช้าง หรือแม่น้ำโขง บนเส้นรุ้งที่ ๒๑ องศา ๐๘ ลิปดา ถึง ๒๒ องศา ๓๖ ลิปดา เหนือ เส้นแวงที่ ๙๙ องศา ๕๖ ลิปดา ถึง ๑๐๑ องศา ๕๐ ลิปดา ตะวันออก ทิศเหนือและทิศตะวันออกเฉียงเหนือจดคุนหมิง ทิศใต้จดลาวและน่าน ทิศตะวันออกจดประเทศลาว บริเวณแคว้นพงสาลีและหลวงน้ำทา ทิศตะวันตกจดเชียงตุงประเทศพม่า มีเนื้อที่ประมาณ ๑๙,๗๐๐ ตารางกิโลเมตร ประชากรสำรวจเมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม ๒๕๓๓ มีประมาณ ๗๙๖,๓๕๒ คน^๑ เป็นชาวไทยลื้อประมาณ ๒๗๐,๔๐๕ คน หรือ ๓๓.๙๖ เปอร์เซ็นต์ ชาวฮั่น ๒๐๑,๕๔๐ คน หรือ ๒๕.๓๑ เปอร์เซ็นต์ ที่เหลือเป็นชาวเขาและชนกลุ่มน้อยกลุ่มอื่น ๆ เช่น ฮานี จีโน ไตหย่า ปูลาง เป็นต้น

ภูมิลักษณ์

ชื่อเดิมของสิบสองปันนา คือเมืองลื้อ เรียกหมู่บ้านว่าบ้านลื้อ และเรียกคนที่อยู่ในบริเวณนี้ว่า คนลื้อ เมืองลื้อ หรือสิบสองปันนา แต่โบราณมักจะพูดกันติดปากว่า หัวเมืองตะวันตก หกเมืองตะวันออกของ^๒ หมายถึงสิบสองปันนา มีเมืองใหญ่ ๆ อยู่ทางตะวันตกของแม่น้ำโขงห้าเมือง และอยู่ฝั่งตะวันออกหกเมือง เมืองที่อยู่ฝั่งตะวันตกของแม่น้ำโขงได้แก่ เมืองหลวง

^๑ ยรรยง จิระนคร “ไทยลื้อสิบสองปันนาก่อนเปลี่ยนการปกครอง” สิบสองปันนา

^๒ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์

เมืองแจ้ เมืองขุน เมืองชาย เมืองล่อ ส่วนเมืองที่อยู่มีตะวันออกได้แก่ เมืองพง เมืองลา เมืองเสง เมืองเชียงทอง เมืองอู และเมืองหล้า โดยมีเมือง เชียงรุ่งเป็นศูนย์กลาง รวมเป็น ๑๒ เมืองใหญ่ ๆ ด้วยกัน ซึ่งเมืองต่าง ๆ เหล่านี้ยังมีเมืองเล็กเมืองน้อยแยกออกไปอีก

สิบสองปันนามีผู้ให้ความหมายว่า น่าจะหมายถึงเมืองที่มีพื้นที่ในการทำนา โดยใช้จำนวนเมล็ดข้าวเปลือกดวงได้ถึงหนึ่งหมื่นสองพันต่างในการหว่าน^{๑๑} (ต่างหมายถึงกระบุงไม้ ใช้สำหรับตวงข้าวเปลือก) นอกจากนั้น สิบสองปันนายังหมายถึงเมืองที่มี ๑๒ หัวเมือง ซึ่ง ๑ หัวเมือง เท่ากับ ๑ ปันนา^{๑๒}

ในอดีต สิบสองปันนามีกษัตริย์ปกครอง ซึ่งเรียกว่า สมเด็จ พระเป็นเจ้า^{๑๓} ตาลีฟูเรียกกษัตริย์สิบสองปันนาว่า เจ้าแสนหวีฟ้า^{๑๔} เป็น การปกครองในระบบศักดินาจะประทับอยู่ที่เมืองเชียงรุ่ง รองจากสมเด็จพระเป็นเจ้าคือเจ้าเมือง ทำหน้าที่ปกครองเมืองต่าง ๆ ซึ่งมักจะเป็นพระญาติวงศ์ของกษัตริย์นั่นเอง พระมเหสีของกษัตริย์เรียกว่า สานหม่อมนางราชจะเตวี พระโอรสเรียกว่า เจ้าหม่อม พระราชธิดาเรียกว่า หม่อมนาง

ปฐมกษัตริย์ของสิบสองปันนาคือพระยาเจือง จากนั้นก็มี กษัตริย์ปกครองต่อมาอีกถึง ๔๔ พระองค์ แม้ว่าสิบสองปันนาจะขึ้นอยู่กับ

^{๑๑} รัตนพร เศรษฐากุล สิบสองปันนา : อดีตและปัจจุบัน ๒๕๒๙

^{๑๒} บรรณ จิระนคร อ่างแล้ว

^{๑๓} บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ อ่างแล้ว

^{๑๔} รุจยา อาภากร มรว. "สถานภาพของความรู้เกี่ยวกับพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมของ กลุ่มไทลื้อในปัจจุบัน" สิบสองปันนา

จีนบ้าง พม่าบ้าง จนมีผู้กล่าวว่า ม่านเป็นพ่อ ฮ้อเป็นแม่^{๑๑} แต่ก็ยังมีการปกครองตนเองโดยมีกษัตริย์อยู่ เพียงแต่ส่งเครื่องราชบรรณาการ ดอกไม้เงินทอง ของมีค่าไปให้แก่จีนหรือพม่าเท่านั้น ทั้งนี้เพราะจีนเองก็ไม่ได้สนใจสืบสองปันนามากนัก เนื่องจากอยู่ไกลและทุรกันดาน การเดินทางจากจีนไปนั้นลำบากมาก ภายหลังจากการโค่นล้มราชวงศ์แมนจู รัฐบาลจีนได้พยายามเข้ามาปกครองสืบสองปันนา ประจวบกับมีการแย่งชิงราชสมบัติของราชวงศ์หรือเจ้าเมืองต่าง ๆ อย่างรุนแรงจึงเข้ามาดูแลอย่างใกล้ชิด โดยกำหนดให้เจ้าเมืองต่าง ๆ เก็บภาษีอากรราษฎรส่งให้รัฐบาลจีน และแบ่งเขตการปกครองออกเป็น ๖ อำเภอ ไม่ใช่ ๑๒ เขตหรือเมืองเหมือนเดิม แต่ละอำเภอมีข้าหลวงจากรัฐบาลจีนทำหน้าที่ปกครอง และเพื่อเป็นการเอาใจเจ้าเมืองต่าง ๆ ก็ยังคงให้ปกครองสืบสองปันนาอยู่แต่ภายใต้ขอบเขตและกฎหมายจีน ถ้าเป็นเรื่องที่สำคัญก็ต้องได้รับความเห็นชอบจากข้าหลวงฝ่ายจีนก่อน ดังนั้นการปกครองจึงซ้อนกันเป็น ๒ ชั้น คือปกครองฝ่ายใดกับฝ่ายฮ้อ (รัฐบาลจีน)

ปัจจุบันสืบสองปันนาเป็นจังหวัด(เจิว) หนึ่งของมณฑลยูนนาน มี ๓ อำเภอ(แฉน) คือ

๑. อำเภอเชียงรุ่ง ในอำเภอเชียงรุ่งจะมีตำบล(แฉง)อีกหลายตำบล ได้แก่ เมืองฮ่า เมืองลวง เมืองยาง เมืองเชียงเหนือ เมืองยิวล่อ เมืองชวัญ เมืองนูน เมืองซอน เมืองนาแล ฯลฯ จะสังเกตว่าชาวบ้านจะยังคงเรียกไม่ว่าตำบล หมู่บ้าน หรืออำเภอ เป็นเมืองทั้งสิ้น เพราะเป็นการที่เรียกติดปากมาแต่โบราณ เนื่องจากบริเวณเหล่านี้เคยเป็นเมืองมาก่อน

^{๑๑} รัตนพร เศรษฐรากุล อ่างแล้ว

๒. อำเภอเมืองหล้า มีตำบลเมืองหง เมืองบาง เมืองหยวน
เมืองแสง ฯลฯ

๓. อำเภอเมืองฮาย มีตำบล เมืองมาง เมืองแจ๋ เมืองฮุน
เมืองเชียงล่อ เมืองปูลาง ฯลฯ

แม้ว่าสิบสองปันนาไม่มีกษัตริย์ปกครองอีกต่อไป แต่สิบสอง-
ปันนาก็ยังมีการปกครองและการบริหารที่ค่อนข้างอิสระ เนื่องจากเงินยอมรับ
ความแตกต่างในด้านภาษา และพื้นฐานวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตของ
ชาวไทลื้อที่แตกต่างไปจากชาวจีนโดยสิ้นเชิง รวมทั้งภาษาที่ใช้ทั้งหมด และเขียน
ก็เป็นภาษาไต ที่มีลักษณะเป็นอักษรล้านนาโบราณนั่นเอง จึงจัดให้สิบสอง-
ปันนาอยู่ในเขตปกครองตนเองชนชาติไต (Xishuangbanna Dai Autonomous
Prefecture) ซึ่งเขตปกครองดังกล่าวนี้สามารถดำเนินวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมได้ มีผู้
ว่าราชการจังหวัดเป็นคนลื้อได้ แต่อย่างไรก็ตามชาวลื้อเองก็ต้องปรับระบอบ
การปกครอง สังคม และวัฒนธรรมท้องถิ่นให้สอดคล้องกับการปกครองของ
จีนในระบอบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์เช่นกัน

สภาพบ้านเมือง และภูมิประเทศโดยทั่วไปของสิบสองปันนา
ปัจจุบันคล้ายคลึงกับภาคเหนือของประเทศไทยมาก คือเป็นที่ราบล้อมรอบด้วย
ภูเขา มีแม่น้ำที่สำคัญไหลผ่านกลางเมือง คือแม่น้ำโขง ชาวไทยลื้อเรียกว่า
น้ำของ (ช่วงที่ไหลผ่านสิบสองปันนายาว ๑๕๘ กิโลเมตร) นอกจากนั้นยังมี
แม่น้ำห้า แม่น้ำกวน ซึ่งเป็นแควเล็กแควน้อยของแม่น้ำโขง สภาพบ้านเมือง
จะเป็นลักษณะบ้านไม้ ใต้ถุนสูง หลังคาจั่ว เสาบ้านวางอยู่บนหิน ฝาบ้านมี
ทั้งทำจากไม้สานและไม้กระดาน หลังคามุงด้วยดินขอ(กระเบื้องดินเผา) หรือ
แป้นเกล็ด บ้านจะมีขนาดใหญ่แต่มี ๑ ห้องนอนใหญ่เท่านั้นและห้องอเนก
ประสงค์อยู่หน้าห้องนอน ซึ่งเป็นที่ทำครัว รับประทานอาหาร รับแขก

และอื่น ๆ บริเวณหน้าบ้านจะมีชานยื่นออกไป ซึ่งที่ชานนี้จะมีร้านน้ำหรือหิ้งน้ำ และมักจะปลูกต้นหอม ผักชี หรือตะระแหในกาละมังเก่า ๆ วางไว้ให้เห็นทุกบ้าน ได้ฤกษ์จะเป็นที่เลี้ยงสัตว์ เช่น หมู ไก่ จิว ควาย นอกจากนั้นยังเป็นที่ยึดพื้น ซึ่งชาวบ้านมักจะตัดไว้ใช้ที่ละมาก ๆ หรือเป็นที่สำหรับทอดผ้า ตำข้าวติดกับบ้านจะมีย้อยข้าว(ย้อยข้าว) บ้านลื้อแต่ละบ้านจะมีบริเวณกว้าง ซึ่งในบริเวณบ้านจะปลูกต้นไม้ต่าง ๆ ทั้งไม้ผลไม้ออกและพืชสวนครัว อันได้แก่ ต้นหมาก มะละกอ มะม่วง ส้มโอ ขนุน มะไฟ ชมพู มะนาว มะเฟือง มะกรูด ตะไคร้ พริก ดอกพุททชาด มะลิ สิ่งที่เป็นสัญลักษณ์ที่จะทำให้ทราบว่าหมู่บ้านข้างหน้าคือหมู่บ้านลื้อคือ หลังคาบ้านและต้นหมาก ซึ่งสามารถมองเห็นแต่ไกล ชาวลื้อที่อพยพเข้ามาอยู่ในเชียงใหม่ไม่ว่าที่ตำบล ลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด หรือที่ไหนก็ตามก็ยังคงปลูกต้นหมากไว้ในบริเวณบ้าน และในบริเวณบ้านยังมีช่วง(ลาน) สำหรับเป็นที่ทำกิจกรรมของเด็ก ๆ อีกด้วย

หมู่บ้านลื้อเป็นหมู่บ้านที่มีเอกลักษณ์เด่นชัด เมื่อมองเห็นแต่ไกลสามารถบอกได้ทันทีว่าเป็นหมู่บ้านลื้อ กล่าวคือ บ้านลื้อจะปลูกเหมือนกันหมดทุกบ้านมีช่วงบ้าน มีย้อยข้าวและปลูกหมาก มีรั้วทำจากไม้ไผ่สาน เรียกว่า รั้วสะลาบ หรือรั้วตาแสง ซึ่งเป็นลักษณะรั้วติดรั้วถ้าในหมู่บ้านมีบ้านอยู่ ๑๐๐ หลังคาเรือนก็จะมีรั้วทุกบ้านติดต่อกัน จึงทำให้เห็นหมู่บ้านเด่นชัดรวมอยู่เป็นกระจุก ปัจจุบันรั้วสะลาบเริ่มเปลี่ยนเป็นรั้วอิฐมอญซึ่งจะก่อที่บสูงประมาณ ๒ เมตร เหมือนกำแพงวัด แต่ไม่ฉาบปูน

อาชีพส่วนใหญ่ของคนลื้อคือ การทำนา เมื่อว่างจากการทำนาผู้ชายจะสานกระบุง ตะกร้าต่าง ๆ สตรีจะทอดผ้า ผ้าที่ทอดคือผ้าที่ใช้ในชีวิตประจำวันทุกอย่างตั้งแต่ผ้าสำหรับที่นอน ผ้าห่ม หมอน เครื่องนุ่งห่ม ตลอดจนไปจนถึงผ้าที่ใช้ในพิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งส่วนใหญ่จะทอดจากฝ้าย

สตรีลื้อทุกคนจะไว้ผมยาว เกล้าเป็นมวยไว้บนกระหม่อมเยื้องไปทางขวาเล็กน้อย ขณะที่มวยผมจะตั้งปอยผมออกมาเล็กน้อยให้ตั้งสูงขึ้นทำให้มวยผมดูเก๋ไก๋มาก ทัดด้วยดอกไม้ถ้าเป็นหญิงสาวไม่นิยมโพกศีรษะ นอกจากเวลาออกไปทำนาหรือทำสวนเท่านั้นจึงจะโพกศีรษะและใส่หมวก สตรีลื้อโบราณนิยมสักหมึกที่แขนเป็นรูปกากะบาด ๒ อัน เรียกว่า “สักแขนแบ”^{๙๕} ป้องกันไม่ให้ผู้ชายใช้มันตีมหาเสน่ห์ เลื้อที่ใส่เรียกว่า “เลื้อมัด” เป็นเลื้อแขนยาวตัวยาวถึงสะโพก บนตัวเลื้อด้านหน้าจะป้ายทับกันไปจนถึงเอว มีทั้งสีดำและสีขาว ข้างในเลื้อมัดจะสวนเลื้อชั้นในมีลักษณะคล้ายเลื้อคอกระเช้าแต่รัดรูป ผ้ายืนเป็นชิ้นฝ้ายต่อตีนต่อเอว ตัวชิ้นเป็นลายขวาง เหมือนชิ้นตาของล้านนา นิยมสีเขียวแดง คาดเข็มขัดเงิน ถุงย่ามเป็นสิ่งที่สตรีลื้อจะขาดมิได้ แม้แต่ปัจจุบันนี้ก็ยังมีใช้อยู่

การแต่งกายของสตรีลื้อได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากมาย จนเกือบจะไม่เห็นเอกลักษณ์ของความเป็นลื้อหรือกลายเป็นเอกลักษณ์ใหม่ เกล้าคือ จากการนุ่งผ้าชิ้นที่ทอดด้วยมือจากฝ้าย สตรีลื้อหันมาใช้ผ้าที่มีสีสันลวดลายต่าง ๆ สะดุดตาที่ทอดจากโรงงาน แต่ยังคงนุ่งแบบผ้าชิ้น สำหรับเลื้อนั้นจะใส่ “เลื้อฮัด” ซึ่งเป็นเลื้อแบบสตรีกลุ่มไตในเชียงใหม่ ประเทศพม่า สวมใส่เป็นเลื้อแขนยาวหรือ ๓ ส่วนรัดรูปเอวลอย คอกลมมีกระดุมข้าง^{๙๖} เกล้าผมแบบเดิม ปัจจุบันสตรีลื้อนิยมนุ่งผ้าถุงจากผ้าซีฟอง บางเบา และมีได้ใส่ทับในลวดลายในผ้าถุงมักจะเป็นรูปนกยูง เพราะนกยูงคือสัญลักษณ์ของสิบสองปันนา เลื้อที่ใส่คือเลื้อคอกระเช้ารัดรูป หรือเลื้อชั้นในนั่นเอง แต่จะตกแต่งด้วยการติดเทพที่มีสีสัน ผมเกล้ามวยเหมือนเดิม ทัดดอกไม้

^{๙๕} บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ อ้างแล้ว

^{๙๖} สำนวนภาคสนาม ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๓๑

พลาตติกที่มีสีสดใสสะท้อนแสง สวมรองเท้าส้นสูง^{๑๑} ซึ่งจะเป็นที่นิยมกันแพร่หลายมากโดยเฉพาะในเมืองเชียงใหม่ แต่ในชนบทยังคงมีการแต่งกายแบบโบราณ และแบบเชียงตุงอยู่ ทั้งนี้เพราะปัจจุบันสิบสองปันนาโดยเฉพาะเชียงใหม่เป็นแหล่งท่องเที่ยว อิทธิพลของนักท่องเที่ยวที่เข้าไปในสิบสองปันนา โดยเฉพาะชาวจีนที่มาจากมณฑลอื่น ๆ และการส่งเสริมการท่องเที่ยวของจีน มีผลต่อการพัฒนาการการแต่งกายของสตรีคือ

สำหรับผู้ชายไทลื้อ เดิมนิยมใส่กางเกงกันลึก สีดำแบบกางเกงจีน เสื้อก็นิยมใส่เสื้อแขนยาวผ้าหน้าติดกระดุม หรือผูกเชือก มีกระเป๋านิยม สีดำนากกว่าสีขาว โปกศรีษะและสวมหมวก เรียกว่า “กูป” มีรูปร่างคล้ายผ้าซี นิยมลัดหมึกตามร่างกาย ซึ่งถือว่าเป็นความสวยงามของชายชาตรี และอยู่ยังคงกระพัน ผู้หญิงโบราณจะไม่รักผู้ชายที่ไม่มีรอยสัก ปัจจุบันยังมีให้เห็นตามหมู่บ้านในชนบทโดยเฉพาะในหมู่ผู้สูงอายุ

^{๑๑} สืบจากภาคสนาม เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๐

ดนตรีกับความเชื่อ

สิบสองปันนาในอดีตเป็นบริเวณที่เต็มไปด้วยอันตรายจากสัตว์ป่าและโรคภัย นอกจากนั้นปรากฏการณ์ธรรมชาติและสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นแต่ไม่สามารถอธิบายหาเหตุผลและสาเหตุได้ จึงทำให้เกิดความกลัว และคิดว่าเป็นการกระทำของสิ่งที่ไม่มีความเชื่อในเรื่องผี ทั้งผีบรรพบุรุษและอื่น ๆ รวมทั้งเกิดพิธีกรรมต่าง ๆ ตามความเชื่อนั้น จึงเกิดขึ้นและได้มีการปฏิบัติสืบต่อกันมาจนเป็นประเพณีถึงปัจจุบัน แม้ว่าศาสนาพุทธจะเข้าไปถึงชาวไทลื้อแล้วก็ตาม ดนตรีเข้าไปมีส่วนในวิถีชีวิตและความเชื่อหลายประการ ดังนี้

ดนตรีกับความเชื่อเรื่องผี

ดนตรีกับความเชื่อเรื่องผี แม้ว่าปัจจุบันชาวไทลื้อในสิบสองปันนาจะนับถือศาสนาพุทธ แต่ก็ยังไม่ทิ้งความเชื่อเรื่องผี ทุกแรม ๗ ค่ำ และ ๘ ค่ำ ที่เป็นเดือนดับ เดือนเบ็ง ในหมู่บ้านจะมีการตีกลองหลวงเพื่อไม่ให้ผีเข้าเมือง ซึ่งการตีแต่ละครั้งก็จะมีพิธีประกอบไปด้วย

นอกจากดนตรีจะมีบทบาทในความเชื่อเรื่องผีแล้ว ดนตรียังมีบทบาทในพิธีกรรมทางศาสนาอีกด้วย เช่นการทำบุญเข้าพรรษา ออกพรรษา จะมีการร้องเพลงอุ้น (กล่อมขวัญ) มีช่างขับของชาวบ้านวงต่าง ๆ มาขับประชันกัน มีการเล่นโต เล่นนางนก เป็นต้น หรือคำขับของผู้หญิงที่ไต่ถามปริศนาธรรมในงานบุญต่าง ๆ

ดังตัวอย่าง

“ ฟังเต๊ะ ป้อโตตี โสระกี (สารกี) มาในดง หอมอ่อน น่องเฮย เต๋อ
นิ (บัดนิ) นางติจำเถิง(จะกล่าวถึง) พระยาต้พัญญูแก่นญาน เจ้าตุนบุญ ๕

หน่อ แม่กำมาขอสร้าง แบ่งช่าง (ทำรัง) ไม่เล่อ(ไม้มะเดื่อ) ลุ่ม(ลม) โหญ่มา
 ถีบ(ตีบ) ทิม(กระทาบ) ไม่เล่อเต่าฮิม(ริม) น้ำก้านกน(โค่น) ข้าเส(เสียว) ไช(ไช)
 ไหลนอง พวกกันเข้าฟองสายน้ำใหญ่ ลูกอันแม่โกได้ไปไว้ จื่อ(เชื้อ) กะกุแสนโท
 ลูกอันแม่จั่วได้ไปไว้ จื่อโกนะกะมะนา ลูกอันแม่เต่าได้ไปไว้ ได้จื่อว่า กะละปะะ
 (กัลลัปะพะพุทธเจ้า) ลูกอันแม่ซึกใหม่ได้ไปไว้ เป็นจื่อพระโกตะมะ เป็นพระ
 เจ้าเฮาแต่ กุน(คน) ได้ซาบซา(กราบสาธุ) จายก้อยจน(จน) กัน รักษาศีล
 จำเรฎธรรมห้า ตั้งแต่เนอหน้า จึงได้หันหน้า พระอาริยะเมตตรัย แม่งูลง
 แก้วยาวสีโตใหญ่ แม่งูหากได้มาไว้ จึงตะได้จื่อว่า พระอาริยะเมตตรัย ตนจัก
 มาปายหน้า และปีเฮยก่าฮักเส็ง(ลิ้น) เต้านิ(เท่านี้) น้องจักอยู่แน่ฟัง จายกอย
 (ชายค้อย) ไชก่อน(กลอน) ต้านปาลี(ตอบเป็นคำบาลี) นื้อตูก(ตูก) ใครบอกนื้อ
 ปีนอง ผุ่งหมูมาฟัง แหละ”

ดนตรีกับพิธีกรรมที่หน้าหอคำอันเป็นที่ประทับของเจ้าเมือง

ในการทำพิธีกรรมเมือง คือเป็นการบวงสรวงและบูชาเทวดา
 เมืองและผีเมือง ในการทำพิธีจะมีการขับหรือการร้อง ซึ่งจะมีดนตรีบรรเลง
 ประกอบการขับเครื่องดนตรีนั้นคือ ปี

ดนตรีกับขุนนางและเจ้าหลวง

บทบาทของดนตรีกับขุนนางและเจ้าหลวง ตามธรรมเนียม
 ประเพณีเก่าของชาวสิบสองปันนา เจ้าเมืองทั้งหลายจะต้องส่งผู้คนไป
 คารวะพระเจ้าแผ่นดินอย่างน้อยปีละ ๒ ครั้ง คือวันเข้าพรรษา ๑ ครั้ง และ
 วันออกพรรษา ๑ ครั้ง เพื่อไปทำบุญร่วมกัน มีขบวนแห่หน้าพระเจ้าแผ่นดินไป
 ยังวัดซึ่งกษัตริย์จะต้องประทับอยู่บนหลังช้าง บรรดาเสนาอำมาตย์ โพร่ ฟ้า
 ข้าแผ่นดิน ตัวแทนเจ้าเมืองจะแต่งแฟนซี เป่าปี ตีกลอง ฟ้อนรำนำหน้า ใน

ระหว่างงานพิธีเข้าและออกพรรษา มีการแสดงและการละเล่นต่าง ๆ บางเมืองส่งพวกช่างฟ้อน มาร่วมฟ้อนได้แก่ฟ้อนหางนกยูง ฟ้อนหอก ฟ้อนดาบ ฟ้อนเจิง ซึ่งใช้กลองมวงชะและฆ้องตีให้จังหวะ เมื่อหมดเสียงกลองก็จะมีการขับเนื้อเพลงมักจะเป็นชื่นชมบารมีของเจ้าแผ่นดิน เช่น

ฟ้อนเสาฟ้อน	สุขย่อนเจ้า	
ได้เมอกันตาน	บ้านเมืองบาน	สาวหนุ่มน้อย
หมากน้อย ๆ	กินะแหงน	เป่าป่อแสน
สู่เหล่าแคน	กันกินแล้ว	แสนไก่อโห่
น้ำเข้าโน้	กุนออกเหนือ	น้ำผ่านเน้อ
เป่าตีหัน	ขอปิ่นมา	เงินก้อนจ้อย
กันปิ่นน้อย	หื้อกุกควาย	กันนีนหลาย
หื้อกุกจ้อย		

แปลว่า จำเอะพวกเรจำ ทุกวันนี้ พวกเรามีความสุข สนุกสนานได้ทำบุญสุนทาน บ้านเมืองเรืองรุ่งหนุ่มสาวรำเริง ผลไม้เจริญงอกงามรสโอชา ด้วยบุญบารมีเจ้าเหนือหัว ถึงจะไม่รำรวยมีเงินถึงแสนก็พอจะเจียดซื้อตุรามาเลี้ยงสุ่กันได้ เวลาตีมเข้าไปแล้วให้รู้สึกริงเวียนศีรษะ เหงื่อไหลออกมา มองไปทางไหนล้วนแต่ไม่น่าดู โปรดโยนเงินมาให้ข้าสักจ้อย หรือเพียงเล็กน้อย คนละเหรียญควาย ถ้าจะเอ็นดูให้ข้ามากก็ให้คนละจ้อย

นอกจากจะขับชื่นชม สรรเสริญพระเจ้าแผ่นดินแล้ว ยังมีการขับอวยพรให้แก่พระเจ้าแผ่นดิน ช่างขับทั้งหมดจะถูกคัดเลือกมาอย่างดี คือเป็นคนหนุ่มสาวที่มีหน้าตาสะสวย น้ำเสียงดี

ดนตรีกับการจับปลา ที่เมืองหล้าก่อนวันปีใหม่ ๒ วัน ชาวบ้านจะจับปลาบริเวณวังแมงและวังทุ่งน้อย วังในที่นี้หมายถึงวังน้ำในแม่น้ำ ก่อนการทำพิธีจะมีการแห่ทิว ตีฆ้อง กลองมอชิงเซ ฟ้อนเจิง จากนั้นจึงจะทำพิธีเลี้ยงผีน้ำ โดยฆ่าหมู ๑ ตัว เป็นเครื่องบูชา เจ้าเมืองจะทอดแหเอาฤกษ์เอาชัย แล้วชาวบ้านจึงลงเรือออกหาปลา ขณะที่หาปลา บนฝั่งแม่น้ำจะมีพาม(ปะรำ) สำหรับให้ช่างขับ ขับโต้ตอบกันระหว่างช่างขับชายและช่างขับหญิงพร้อมกันมีปีเปาตาม เริ่มต้นด้วยการขับเพลงกล่อมถวายแก่ผีน้ำ เทวดาวังแมงขับเรื่องขวัญข้าวขวัญปลา วันขึ้นปีใหม่ ได้ถามถึงเหตุการณ์บ้านเมืองช่างหน้า

ดนตรีกับบอกลไฟ (ดอกไม้เพลิง) ในวันพญาวันของปีใหม่ทุกปี ชาวบ้านจะมีการแห่จุดบอกลไฟ ตีฆ้อง กลองมอชิงเซ และฟ้อนรำนำหน้าขบวนแห่บอกลไฟ นอกจากนั้นยังมีการขับโต้ตอบระหว่างชาย - หญิง ดังตัวอย่างของการขับของพวกเขาที่แห่บอกลไฟ

“ บอกลไฟหลง	บอกลไฟแก้ว
ดอกขึ้นแล้ว	จึงหามา
ตกกลางนา	ตีบวกกว้าง
จมเป็นสาว	แม่ฮ้างกล้า
มาแยงเอา	เปิงใจเฮา
เปือมาหล้า	เปืออยู่ถ้ำ
หมู่จุมจาย	ฮ้าฮัววิด”

เครื่องดนตรีพื้นบ้านสิบสองปันนา

เครื่องดนตรีพื้นบ้านของชาวไทลื้อในสิบสองปันนา จำแนกออกตามลักษณะการบรรเลงได้ ๓ ประเภท คือ เครื่อง สี่ ตี และเป่า

เครื่องดนตรีประเภท สี่	ได้แก่ ตึง
เครื่องดนตรีประเภท ตี	ได้แก่ กลองชนิดต่าง ๆ และฆ้อง
เครื่องดนตรีประเภท เป่า	ได้แก่ ปี่

เครื่องดนตรีประเภทสี่

เครื่องดนตรีประเภทนี้เป็นเครื่องดนตรีชนิดเครื่องสายมีคันทักสำหรับสี่ ซึ่งมีอยู่ชนิดเดียวคือ ตึง มีรูปร่างลักษณะคล้ายกับสล้อเล็กของล้านนา กล่าวคือตึงจะประกอบด้วยกล่องเสียง ซึ่งทำจากกะลามะพร้าวหรือดินปั้นคันทวยทำจากไม้เนื้ออ่อนเบาขนาดเดียวกับสล้อขนาดเล็ก มีสาย ๒ สาย ทำจากสายลวดหรือสายเอ็น มีคันทักสำหรับสี่ทำจากหางม้าหรือเส้นฝ้าย

เครื่องดนตรีประเภทตี

มี ๓ ประเภทได้แก่ กลอง ฆ้อง และกลาสับ เครื่องตีสองประเภทแรกนี้มีลักษณะและหน้าที่ คล้ายกันกับกลองและฆ้องของล้านนา ซึ่งจะกล่าวต่อไปในการเปรียบเทียบเครื่องดนตรีของชาวไทลื้อในสิบสองปันนา กับเครื่องดนตรีล้านนา

กลาสับ เป็นเครื่องดนตรีที่มีลักษณะเหมือนระนาด เนื่องจากเครื่องดนตรีประเภทนี้หายากมากจึงไม่สามารถหารายละเอียดได้ชัดเจน

เครื่องดนตรีประเภท เป่า

เป็นเครื่องที่ทำจากไม้รวก เป็นเครื่องเป่าลิ้นเดี่ยวที่ทำจากโลหะ
ประเภทลำริด ใช้เป่าคู่ไปกับการขับ มีลักษณะคล้ายคลึงกับปี่จุ่ม

PAYAP UNIVERSITY

เปรียบเทียบเพลงและดนตรีพื้นบ้านที่มีบทบาทในความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนา ระหว่างล้านนา กับ สิบสองปันนา

ล้านนา	สิบสองปันนา	ปฏิทินสากล
เดือนเกียง ออกพรรษา ตักบาตรเทโว กินก๋วยสลาก	เดือน ๑๒ ออกพรรษา ตานสลาก ตานข้าวใหม่ พิธี กำบ้าน	ตุลาคม
เดือนยี่ ลอยกระทง ใส่บาตร พระเจ้าหลวง ทอดกรู้น ทอดผ้าป่า ใส่บาตรพระเจ้าหลวง	เดือนเกียง ลอยกระทง บูชาผี น้ำ ขึ้นบ้านใหม่ พิธีกำบ้าน	พฤศจิกายน
เดือน ๓ สู่วัวขัว เข้ากำ (เข้ากรรม)	เดือนกำ พระเข้ากำ เลี้ยงผีเจ้า บ้าน	ธันวาคม
เดือน ๔ ตั้งธรรมหลวง เข้ากำ (เข้ากรรม)	เดือน ๓ ขึ้นบ้านใหม่	มกราคม
เดือน ๕ ปอยหลวง บวชพระ ปอยข้าวสังข์ ไหว้พระธาตุ	เดือน ๔ บวชพระ ตั้งธรรม หลวง(เทศน์มหาชาติ)	กุมภาพันธ์
เดือน ๖ บวชพระ ตั้งธรรม หลวง ปอยข้าวสังข์	เดือน ๕ บวชพระ แต่งงาน	มีนาคม
เดือน ๗ ปีใหม่	เดือน ๖ ปีใหม่ สังฆารล่อง ขึ้นบ้านใหม่	เมษายน
เดือน ๘ ขึ้นพระธาตุ บวชพระ	เดือน ๗ -	พฤษภาคม
เดือน ๙ เลี้ยงผีปู่ย่า พี่นผี เช่า อินทิล ผีขุนน้ำ	เดือน ๘ เลี้ยงผีเจ้าบ้าน	มิถุนายน
เดือน ๑๐ เข้าพรรษา	เดือน ๙ เข้าพรรษา	กรกฎาคม
เดือน ๑๑ แสกนา สู่วัวควาย	เดือน ๑๐ พิธีกำเมือง	สิงหาคม
เดือน ๑๒ ตานสลาก(กินก๋วย สลาก)	เดือน ๑๑ พิธีกำเมือง พิธีกำ บ้าน	กันยายน